

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૧૯૨૭૦/૨૦૧૫

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી સુનિતા અગ્રવાલ

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી પ્રણવ ત્રિવેદી

=====

રિપોર્ટિંગ માટે મંજૂર	હા	ના

=====

ગુજરાત રાજ્ય કર્મચારી કો-ઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ

વિરુદ્ધ

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા (આર.બી.આઈ.) અને અન્ય

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(રો) નં. ૧ તરફે શ્રી વિશ્વાસ કે. શાહ (૫૩૬૪)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે શ્રી અમર એન. ભટ્ટ (૧૬૦)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૩ તરફે શ્રી સુશીલ આર. શુક્લા (૫૬૦૩)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ સામે ડી.એસ. દ્વારા નોટિસની બજવણી થયેલ છે

=====

કોરમ: માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી સુનિતા અગ્રવાલ

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી પ્રણવ ત્રિવેદી

તારીખ : ૦૮/૦૧/૨૦૨૫

સી.એ.વી. ચુકાદો

(માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી સુનિતા અગ્રવાલ દ્વારા)

૧. અરજદાર તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી વિશ્વાસ કે. શાહ શરૂઆતમાં એવી રજૂઆત કરશે કે અરજદારોએ તેમને રિટ અરજીમાં કરેલી અરજ લ(એ) પર દબાણ ન કરવાની સૂચના આપી છે. સદર વિનંતી આથી સ્વીકારવામાં આવે છે. રિટ અરજીની અરજ કલમની અરજ નં. લ(એ) પરત ખેંચી લેવામાં આવી હોવાની હકીકતને ધ્યાને રાખીને પક્ષકારોની યાદીમાંથી યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાનું નામ રદ કરવા માટે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી વધુ અરજ આથી મંજૂર કરવામાં આવે છે. અરજ કલમ ‘લ’ ની અરજ ‘એ’ અને પક્ષકારોની યાદીમાં સામાવાળા નં. ૩ તરીકે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાનું નામ રદ કરવાની પરવાનગી

આપવામાં આવે છે. અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલને દિવસ દરમિયાન રિટ અરજીમાં જરૂરી સુધારા-વધારા કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

૨. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા અને રેકૉર્ડનું અવલોકન કર્યું.

૩. રિટ અરજીમાં કરવામાં આવેલી બાકીની અરજો નીચે મુજબ છે:-

“(બી). રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના કાર્યક્ષેત્ર, શાખા અધિકૃતતા નીતિ, એક્સટેન્શન કાઉન્ટર્સ, એટીએમ ખોલવા/અપગ્રેડ કરવા અને કચેરીઓનું સ્થાનાંતરણ/વિભાજન/બંધ કરવા અંગેના માસ્ટર પરિપત્રની કલમ ૧.૨, ૧.૩ અને ૧.૪ ને ભારતના બંધારણ અને બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, ૧૯૪૯ ની વિરુદ્ધ અલ્ટ્રા વાયરસ (સત્તા બહારની) જાહેર કરવા મહેરબાની કરશો.

(સી). રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૭.૦૮.૧૫ નો વાદગ્રસ્ત પત્રવ્યવહાર (એનેક્સર પી/૧) કાયદેસર અમાન્ય ઠેરવી રદ કરવા મહેરબાની કરશો.”

જ. હાલના અરજદાર ગુજરાત કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૧ હેઠળ સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર પાસે નોંધાયેલી એક સહકારી બેંક છે. અરજદાર અમદાવાદ જિલ્લામાં કાર્યરત ટાયર-૧ બેંક છે. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે અરજદાર બેંક ગુજરાત રાજ્યમાં અનેક શાખાઓ ધરાવે છે અને તેનું નિયમન

બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, ૧૯૪૯ હેઠળ થાય છે.

૫. રિટ અરજીમાં સહકારી બેંકો સહિત બેંકિંગ કંપનીઓની કામગીરીનું નિયમન કરવા માટે, તેમના કાર્યક્ષેત્રના વિસ્તરણ અને નવી શાખાઓ ખોલવાની બાબતમાં વર્ષ ૨૦૧૨ માં જારી કરાયેલા ભારતીય રિઝર્વ બેંકના માસ્ટર પરિપત્રને પડકારવામાં આવ્યો છે.

૬. વધુ પડકાર રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા જારી કરાયેલ તારીખ ૦૭.૦૮.૨૦૧૫ ના પત્રવ્યવહાર સામે છે, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે રજિસ્ટ્રાર, સહકારી મંડળીઓએ તારીખ ૩૧.૦૧.૨૦૦૯ ના પત્ર દ્વારા અરજદાર બેંકને ગાંધીનગર જિલ્લામાં ત્રણ શાખાઓ ખોલવા માટે મંજૂરી આપી હતી, પરંતુ તે સમયે રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાનું કોઈ નો ઓબ્જેક્શન સર્ટિફિકેટ (એનઓસી) મેળવવામાં આવ્યું ન હતું.

૭. તેમાં તારીખ ૦૧.૦૭.૨૦૧૪ ના કાર્યક્ષેત્ર અંગેના માસ્ટર પરિપત્રના ફકરા ૧.૨ નો વધુ સંદર્ભ છે, જેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે લાયસન્સ ધરાવતી ટાયર-૧ અર્બન કો-ઓપરેટિવ બેંકો (યુસીબી) તેમના કાર્યક્ષેત્રને નોંધણીના સમગ્ર જિલ્લામાં અને નોંધણીના રાજ્યની અંદરના તેના અડીને આવેલા જિલ્લાઓમાં વિસ્તારી શકે છે. અરજદાર બેંકની નોંધણીનો જિલ્લો અમદાવાદ હોવાથી, તે માત્ર તેના અડીને આવેલા જિલ્લાઓ એટલે કે ગાંધીનગર, ખેડા, આણંદ, સુરેન્દ્રનગર, મહેસાણા અને ભાવનગરમાં જ પોતાના વ્યવસાયનું

વિસ્તરણ કરી શકે છે, જે અમદાવાદના અડીને આવેલા જિલ્લાઓ છે. વધુમાં, એ બાબત ધ્યાનમાં રાખીને કે અડીને આવેલા જિલ્લાઓ અનુક્રમે ભાવનગર અને ખેડાના વિભાજન દ્વારા બોટાદ અને મહીસાગર નામના બે નવા જિલ્લાઓ બનાવવામાં આવ્યા હતા; તેથી તે બે નવા રચાયેલા જિલ્લાઓ એટલે કે બોટાદ અને મહીસાગર માટે ભારતીય રિઝર્વ બેંક દ્વારા અરજદાર બેંકને નો ઓબ્જેક્શન સર્ટિફિકેટ (એનઓસી) જારી કરવામાં આવ્યું છે.

૮. વધુમાં, સલાહકારી સ્વરૂપમાં એવો નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો કે ભવિષ્યમાં કાર્યક્ષેત્રના વિસ્તરણની કોઈપણ દરખાસ્તના કિસ્સામાં, ભવિષ્યમાં અર્બન કો-ઓપરેટિવ બેંકની કોઈપણ વિનંતી પર વિચારણા કરતાં પહેલાં રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા પાસેથી એનઓસી માંગવામાં આવે. રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના તારીખ ૦૧.૦૭.૨૦૧૫ ના પત્રનો સંદર્ભ છે, જેમાં સમાન વિનંતી કરવામાં આવી હતી. આ પત્ર સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર, ગાંધીનગરને સંબોધવામાં આવ્યો છે.

૯. રિટ અરજીના પૃષ્ઠ ‘૨૦૩’ પર ૨૦૧૫ ના માસ્ટર પરિપત્રની સંબંધિત કલમો એટલે કે કલમો ‘૧.૨’, ‘૧.૩’ અને ‘૧.૪’, જેને રિટ અરજીમાં પડકારવામાં આવી છે તે સરળ સંદર્ભ માટે રિટ અરજીમાં નીચે મુજબ ટાંકવામાં આવે છે:-

“૧.૨ નીચે જણાવેલ માપદંડોને સંતોષતી લાયસન્સ ધરાવતી ટાયર-૧

અને ટાયર-૨ યુસીબી નીચેના ધોરણો સંતોષવાને આધીન ભારતીય રિઝર્વ બેંકની પૂર્વ પરવાનગી વિના, તેમના નોંધણીના સમગ્ર જિલ્લામાં અને તેમના નોંધણીના રાજ્યની અંદર તેના અડીને આવેલા જિલ્લાઓમાં તેમના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરી શકે છે:

- (એ) સીઆરએઆર ૧૦ ટકાથી ઓછો ન હોવો જોઈએ;
 - (બી) નેટ એનપીએ પાંચ ટકાથી ઓછી હોવી જોઈએ;
 - (સી) અગાઉના નાણાકીય વર્ષ દરમિયાન સીઆરઆર / એસએલઆર ની જાળવણીમાં કોઈ કસૂર ન હોવી જોઈએ;
 - (ડી) છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી સતત ચોખ્ખો નફો;
 - (ઈ) બોર્ડ પર ઓછામાં ઓછા બે વ્યાવસાયિક ડિરેક્ટરો સાથે મજબૂત આંતરિક નિયંત્રણ પ્રણાલી; અને
 - (એફ) બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, ૧૯૪૯ (એએસીએસ), આરબીઆઈ એક્ટ, ૧૯૩૪ ની જોગવાઈઓ અને આરબીઆઈ દ્વારા સમયાંતરે જારી કરાયેલ સૂચનાઓ / નિર્દેશોના પાલનના રેકૉર્ડ પર આધારિત, અન્ય બાબતોની સાથે સાથે, નિયમનકારી સંતોષ.
- ઉપરોક્ત છ ધોરણો પૂર્ણ કરતી અર્બન કો-ઓપરેટિવ બેંકોને “નાણાકીય રીતે સક્ષમ અને સુવ્યવસ્થિત સંચાલિત (એફએસડબલ્યુએમ)” યુસીબી કહેવામાં આવે છે.
- આવી એફએસડબલ્યુએમ યુસીબીએ ઉપર જણાવ્યા મુજબ કાર્યક્ષેત્રના

વિસ્તરણ માટે ‘નો ઓબ્જેક્શન’ મેળવવા માટે રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાનો સંપર્ક કરવાની જરૂર નથી. આવી બેંકો નોંધણીના રાજ્યની અંદર સમગ્ર નોંધણી જિલ્લા અને તેના અડીને આવેલા જિલ્લાઓમાં કાર્યક્ષેત્રના વિસ્તરણ માટે સંબંધિત રાજ્યના આરસીએસનો સીધો સંપર્ક કરી શકે છે.

૧.૩ યુનિ-સ્ટેટ ટાયર-૨ યુસીબી એફએસડબલ્યુએમ યુસીબી માટે નિર્ધારિત શરતો પૂર્ણ કરવા પર સમગ્ર નોંધણી રાજ્યમાં તેમના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરી શકે છે.

૧.૪ મલ્ટી-સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૨૦૦૨ હેઠળ નોંધાયેલ અથવા નોંધાયેલ હોવાનું મનાતી ટાયર-૨ યુસીબી કે જેઓ એફએસડબલ્યુએમ યુસીબી માટેના માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે તેમને મૂળ નોંધણીના સમગ્ર રાજ્યમાં તેમના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે.

આરબીઆઈ લાયસન્સ ધરાવતી ટાયર-૨ યુસીબી અથવા મલ્ટી-સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૨૦૦૨ હેઠળ નોંધાયેલ અથવા નોંધાયેલ હોવાનું મનાતી યુસીબી અને જેઓ છેલ્લા આરબીઆઈ નિરીક્ષણ મુજબ એફએસડબલ્યુએમ યુસીબી માટે દર્શાવેલ ઉપરોક્ત માપદંડો પૂર્ણ કરે છે તેમના તરફથી સમગ્ર રાજ્યમાં કાર્યક્ષેત્રના વિસ્તરણ માટેની વિનંતીઓ પર વિચાર કરશે. ઉપરાંત આવી એફએસડબલ્યુએમ યુસીબી ની એસેસડ

નેટ વર્થ (એએનડબલ્યુ) પરિશિષ્ટ ૧ માં દર્શાવ્યા મુજબ, નવી સામાન્ય વર્ગની બેંકને લાગુ પડતા તે જિલ્લા(ઓ) માં સર્વોચ્ચ શ્રેણી કેન્દ્ર માટે નિર્ધારિત પ્રવેશ બિંદુ મૂડી ધોરણો કરતાં ઓછી હોવી જોઈએ નહીં. આવી અરજીઓ પર વિચાર કરતી વખતે, આરબીઆઈ બેંકમાં પ્રવર્તતી આંતરિક નિયંત્રણ પ્રણાલી અને સુપરવાઈઝરી સંતોષને યોગ્ય મહત્વ આપશે. સમગ્ર રાજ્યમાં પોતાના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરવા ઇચ્છુક યુસીબી પૂર્વ મંજૂરી માટે રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાની પ્રાદેશિક કચેરીઓનો સંપર્ક કરી શકે છે.”

૧૦. આ કલમો અમારી સમક્ષ રજૂ કરતાં, અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો કે ટાયર-૧ બેંકોને તેમના નોંધણીના જિલ્લાઓ અને તેના અડીને આવેલા જિલ્લાઓ સિવાય પોતાના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરવાથી પ્રતિબંધિત કરવા માટે કોઈ તર્કસંગત આધાર નથી અને સદર પરિપત્રની આ શરત બેંકોને મનસ્વી રીતે અટકાવે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ટાયર-૧ બેંકો કે જેઓ તમામ નાણાકીય માપદંડો પૂર્ણ કરે છે અને સુવ્યવસ્થિત સંચાલન ધરાવે છે તેમને માત્ર એટલા માટે રાજ્યવ્યાપી વિસ્તરણથી વંચિત રાખવી કે તેઓ ટાયર-૧ કેટેગરીમાં આવે છે તે અતાર્કિક અને ભેદભાવપૂર્ણ છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આવી શરતો બેંકોના વ્યવસાયના કુદરતી વિકાસ પર અનુચિત મર્યાદા લાદે છે અને તેથી તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(જી) ની વિરુદ્ધ હોવાથી

ગેરબંધારણીય છે.

૧૧. અરજદાર તરફે સર્વોચ્ચ અદાલતના રમેશ ચંદ્ર શર્મા વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, [(૨૦૨૪) ૫ એસ.સી.સી. ૨૧૭] ના કેસના નિર્ણય પર આધાર રાખીને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે પરિપત્રની આ વાંધાજનક કલમો બંધારણીય ચકાસણી સામે ટકી શકે તેમ નથી અને સમાનતાના સિદ્ધાંતનું ઉલ્લંઘન કરે છે.

૧૨. સદર નિર્ણયની મદદથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ વર્ગીકરણ અનુચ્છેદ ૧૪ ની કસોટી સામે ટકી રહે તે માટે, વર્ગીકરણ સુગમ ભેદરેખા (ઇન્ટેલિજિબલ ડિફરન્સિયા) પર આધારિત હોવું અનિવાર્ય છે, અને પ્રાપ્ત કરવા માંગતા ઉદ્દેશ્ય સાથે તેનો તાર્કિક સંબંધ હોવો જોઈએ. વર્ગીકરણ માત્ર અમૂર્ત આધારો પર હોઈ શકે નહીં.

૧૩. પ્રમાણસરતા કસોટી સંબંધિત કાયદાકીય સ્થિતિ રજૂ કરતાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ભારતીય અદાલતો દ્વારા એ ચકાસવા માટે પ્રમાણસરતા કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે કે શું ધારાસભા અથવા વહીવટી નિયમનકાર દ્વારા યોગ્ય અને/અથવા ઓછામાં ઓછા પ્રતિબંધિત પગલાંની પસંદગી કરવામાં આવી છે કે કેમ.

૧૪. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે તેમાં ઠરાવ્યું છે કે જોકે ધારાસભા અને વહીવટી સત્તાવાળાઓને વિવેકાધિકારનું ક્ષેત્ર અથવા પસંદગીઓની શ્રેણી આપવામાં આવી છે, તેમ છતાં કરવામાં આવેલી પસંદગી

નાગરિકો કે સંસ્થાઓના મૂળભૂત અધિકારોનું અપ્રમાણસર અથવા અતિશય ઉલ્લંઘન કરે છે કે કેમ તેની સમીક્ષા કરવાનો અદાલતને સંપૂર્ણ અધિકાર છે.

૧૫. તેથી, આ અદાલતને તેની ન્યાયિક સમીક્ષાની બંધારણીય સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે આહ્વાન કરવામાં આવ્યું છે જેથી એ ચકાસી શકાય કે રચાયેલ વર્ગીકરણ પ્રાપ્ત કરવા માંગતા હેતુ સાથે સુસંગત સંબંધ ધરાવે છે કે કેમ અને આરબીઆઈ દ્વારા મૂકવામાં આવેલા પ્રતિબંધો પ્રમાણસરતા અને સમાનતાના સિદ્ધાંતોની કસોટી સામે ટકી શકે છે કે કેમ.

૧૬. સામાવાળા આરબીઆઈ તરફે ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ શ્રી અમર ભટ્ટે તારીખ ૧૧.૦૭.૨૦૧૬ ના સોગંદનામામાં લેવાયેલા આરબીઆઈ ના વલણ તરફ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે આરબીઆઈ સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૩ સુધી બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ, ૧૯૪૯ ની કલમ ૨૨, ૨૩ અને ૩૫એ હેઠળ તેને મળેલા અધિકારોની રૂએ કાર્યક્ષેત્ર, શાખાઓ ખોલવા વગેરે બાબતો પર સંબંધિત રાજ્યોના સહકારી મંડળીઓના રજિસ્ટ્રાર મારફતે અથવા સીધી રીતે પ્રાથમિક (શહેરી) સહકારી બેંકોને સૂચનાઓ જારી કરતી રહી છે. કાર્યક્ષેત્રના વિસ્તરણ અંગેની સૂચનાઓ એપ્રિલ ૨૦૦૧ થી અમલમાં છે. એક શહેરી સહકારી બેંક જે પોતાના નોંધણીના જિલ્લાના અડીને આવેલા જિલ્લાઓથી આગળ પરંતુ રાજ્યની અંદર પોતાના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરવા ઇચ્છતી હોય તે નિયત ધોરણોના પાલનને આધીન, રિઝર્વ બેંકની પૂર્વ પરવાનગી સાથે તેમ કરી શકે છે.

૧૭. સામાવાળા આરબીઆઈ ના વિદ્વાન વકીલે સર્વોચ્ચ અદાલતના ભાવેશ ડી. પરીખ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [(૨૦૦૦) ૫ એસ.સી.સી. ૪૭૧] ના કેસના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો છે જેમાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે:-

“૨૩. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બેંક અને ભારત સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલી કમિક સમિતિઓની ભલામણોને ધ્યાનમાં લીધા પછી સુધારાઓ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, જેણે આ સંસ્થાઓની કામગીરીનો વિગતવાર અભ્યાસ કર્યો હતો. બિન-સમાવિષ્ટ સંસ્થાઓ દ્વારા આવી નાણાકીય પ્રવૃત્તિને મર્યાદિત કે નિયંત્રિત કરવાનો પ્રશ્ન આર્થિક નીતિનો પ્રશ્ન છે કારણ કે તેમાં વિવિધ ઘટકો દ્વારા આર્થિક પ્રવૃત્તિઓનું યોગ્ય નિયમન સામેલ છે. આર્થિક નીતિની આવી બાબતોમાં, આ માનનીય અદાલત આ બાબતની ચકાસણી કરનાર નિષ્ણાત સંસ્થાઓના નિર્ણયોમાં હસ્તક્ષેપ કરતી નથી. આર.કે. ગર્ગ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા માં પૃષ્ઠ ૯૬૯ પર કરવામાં આવેલા આ માનનીય અદાલતના નીચે મુજબના અવલોકનો યોગ્ય છે:-

‘૮. સમાન મહત્વનો બીજો નિયમ એ છે કે આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત કાયદાઓને વાણી સ્વાતંત્ર્ય, ધર્મ વગેરે જેવા નાગરિક અધિકારોને સ્પર્શતા કાયદાઓ કરતાં વધુ ઉદારતા અને છૂટછાટ સાથે જોવા જોઈએ. હોમ્સ, જે. જેવા વિદ્વાન ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા કહેવામાં આવ્યું છે કે ધારાસભાને

સાંધાઓમાં થોડી હિલચાલ (પ્લે ઇન ધ જોઈન્ટ્સ) ની છૂટ મળવી જોઈએ, કારણ કે તેણે જટિલ સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડે છે જે કોઈપણ સિદ્ધાંતવાદી અથવા બંધિયાર ફોર્મ્યુલા દ્વારા ઉકેલ સ્વીકારતી નથી અને આ ખાસ કરીને આર્થિક બાબતો સાથે કામ કરતા કાયદાના કિસ્સામાં સંપૂર્ણ સત્ય છે, જ્યાં વિચારણા હેઠળની સમસ્યાઓના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને, ધારાસભાને સાંધાઓમાં વધુ છૂટ આપવી પડશે. અદાલતે અન્ય ક્ષેત્રો કરતાં આર્થિક નિયમનના ક્ષેત્રમાં ધારાસભાના નિર્ણયને વધુ ન્યાયિક આદર આપવા માટે પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ જ્યાં મૂળભૂત માનવ અધિકારો સંકળાયેલા હોય. મોરે વિ. ડાઉડ [૩૫૪ યુએસ ૪૫૭ : ૧ એલ એડ ૨ડી ૧૪૮૫] માં ફેન્કફર્ટર, જે. એ પોતાની અજોડ શૈલીમાં કહ્યું હતું:

“ઉપયોગિતાઓ, કર અને આર્થિક નિયમનના કેસોમાં, જો ન્યાયિક આદર નહીં તો ધારાસભાના નિર્ણય માટે ન્યાયિક સ્વ-સંયમ માટે ખૂબ સારા કારણો છે. છેવટે ધારાસભા પાસે સકારાત્મક જવાબદારી છે. અદાલતો પાસે માત્ર નષ્ટ કરવાની સત્તા છે, પુનર્નિર્માણ કરવાની સત્તા નથી. જ્યારે આમાં આર્થિક નિયમનની જટિલતા, અનિશ્ચિતતા, ભૂલ થવાની સંભાવના, નિષ્ણાતોનો આશ્ચર્યજનક વિરોધાભાસ અને ઘટનાઓ દ્વારા ન્યાયાધીશોના મંતવ્યો કેટલી વાર રદબાતલ થયા છે તે ઉમેરવામાં આવે છે - ત્યારે સ્વ-મર્યાદા એ ન્યાયિક શાણપણ અને સંસ્થાકીય પ્રતિષ્ઠા તથા સ્થિરતાનો સાચો માર્ગ હોવાનું જોઈ શકાય છે.”

અદાલતે હંમેશા યાદ રાખવું જોઈએ કે કાયદો વ્યવહારુ સમસ્યાઓ તરફ નિર્દેશિત છે, કે આર્થિક તંત્ર અત્યંત સંવેદનશીલ અને જટિલ છે, કે ઘણી સમસ્યાઓ અસાધારણ અને આકસ્મિક છે, કે કાયદા અમૂર્ત દરખાસ્તો નથી અને અમૂર્ત એકમો સાથે સંબંધિત નથી અને તેમને અમૂર્ત સપ્રમાણતા દ્વારા માપવાના નથી; કે ચોક્કસ શાણપણ અને ઉપાયનું સચોટ અનુકૂળન હંમેશા શક્ય હોતું નથી અને ચુકાદો મોટાભાગે અલ્પ અને બિન-અર્થઘટન કરેલા અનુભવ પર આધારિત ભવિષ્યવાણી છે. આર્થિક બાબતોમાં દરેક કાયદો અનિવાર્યપણે પ્રાયોગિક છે અને તે પ્રયોગ અથવા જેને ભૂલ અને સુધાર પદ્ધતિ કહી શકાય તેના પર આધારિત છે અને તેથી તે તમામ સંભવિત પરિસ્થિતિઓ માટે અગાઉથી જોગવાઈ કરી શકતો નથી અથવા તમામ સંભવિત દુરુપયોગની અગાઉથી કલ્પના કરી શકતો નથી. જટિલ પ્રાયોગિક આર્થિક કાયદામાં અપૂર્ણતાઓ અને અસમાનતાઓ હોઈ શકે છે પરંતુ માત્ર તે જ કારણે તેને અમાન્ય તરીકે રદબાતલ કરી શકાય નહીં.’

પૃષ્ઠ ૯૮૮ પર વધુમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે: (એસસીસી પૃષ્ઠ ૭૦૬, ફરો ૧૯)

‘તે વ્યવહારુ આવશ્યકતા અને વહીવટી અનુકૂળતા પર આધારિત વિવિધ નાણાકીય અને આર્થિક વિચારણાઓ પર નિર્ભર રહેશે અને તેમાં ચોક્કસ માત્રામાં પ્રયોગો પણ સામેલ હશે જેના પર ચુકાદો આપવા માટે અદાલત ઓછામાં ઓછી યોગ્ય ગણાશે. આવા આર્થિક મુદ્દા પર ન્યાયનિર્ણય

કરવા માટે અદાલત પાસે જરૂરી સક્ષમતા અને કુશળતા હોતી નથી.
ચોક્કસ મુકિત અથવા છૂટછાટની શું અસર થશે અને તે ધ્યાનમાં રાખેલા
હેતુને પૂર્ણ કરશે કે નહીં તેનું મૂલ્યાંકન અદાલત સંભવિતપણે કરી શકતી
નથી.’”

૧૮. સામાવાળા આરબીઆઈ ના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આધાર રાખવામાં
આવેલા ભાવેશ ડી. પરીખ (ઉપર મુજબ) માં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો પણ
અમે સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ, જેમાં આર.કે. ગર્ગ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા,
[(૧૯૮૧) ૪ એસ.સી.સી. ૬૭૫] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના અગાઉના
નિર્ણયનો સંદર્ભ આપતાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ
સંબંધિત કાયદાઓને વાણી સ્વાતંત્ર્ય, ધર્મ વગેરે જેવા નાગરિક અધિકારોને
સ્પર્શતા કાયદાઓ કરતાં વધુ ઉદારતા સાથે જોવા જોઈએ. ધારાસભાને
સાંધાઓમાં થોડી હિલચાલની છૂટ આપવી જોઈએ, કારણ કે તેણે જટિલ
સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડે છે જે કોઈપણ બંધિયાર ફોર્મ્યુલા દ્વારા ઉકેલ
સ્વીકારતી નથી. ખાસ કરીને આર્થિક બાબતો સાથે કામ કરતા કાયદાના
કિસ્સામાં જ્યાં સમસ્યાઓના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને, ધારાસભાને સાંધાઓમાં
વધુ છૂટ આપવી પડશે. અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં બલ્કે અદાલતે
અન્ય ક્ષેત્રો કરતાં આર્થિક નિયમનના ક્ષેત્રમાં ધારાસભાના નિર્ણયને ન્યાયિક
આદર આપવા માટે વધુ પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ જ્યાં મૂળભૂત માનવ અધિકારો
સંકળાયેલા હોય.

૧૯. ભારતીય રિઝર્વ બેંક દ્વારા જારી કરાયેલ માસ્ટર પરિપત્ર મૂળભૂત રીતે તમામ સંબંધિત પરિપત્રોનું એકત્રીકરણ છે અને અગાઉના વર્ષોના જુલાઈથી જૂન સુધી કરવામાં આવેલા ફેરફારો/સુધારાઓને સામેલ કરવા માટે દર વર્ષે જુલાઈ મહિનામાં તેની સમીક્ષા કરવામાં આવે છે. તારીખ ૦૨.૦૭.૨૦૧૨ ના માસ્ટર પરિપત્રની શરતો મુજબ, ટાયર-૨ યુસીબી ને માત્ર આરબીઆઈ ની પૂર્વ પરવાનગી સાથે જ અડીને આવેલા જિલ્લાઓથી આગળ તેમના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

૨૦. એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે કાર્યક્ષેત્રનું વિસ્તરણ એ નવી શાખાઓ ખોલવા અને તેના વિસ્તૃત કાર્યક્ષેત્રમાં નવા સભ્યોને ધિરાણ આપવાના માધ્યમથી બેંકના સંગઠિત વિકાસને અનિવાર્ય બનાવે છે, તેથી સમગ્ર રાજ્યમાં વિસ્તાર કરવા માટે વિસ્તૃત ભૌગોલિક વિસ્તારમાં યુસીબી દ્વારા સામનો કરવામાં આવનાર વધેલા પડકારોને અનુરૂપ જરૂરી આંતરિક નિયંત્રણ પ્રણાલી ધરાવતી બેંકોને જ પરવાનગી આપવાનો આરબીઆઈ તરફથી એક સભાન નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે. આમ, નાણાકીય રીતે સક્ષમ અને સુવ્યવસ્થિત સંચાલિત ટાયર-૧ યુસીબી (૧૦૦ કરોડ કરતાં ઓછી થાપણો ધરાવતી) ને અડીને આવેલા જિલ્લામાં શાખાઓ ખોલવાની / ધિરાણ વિસ્તારવાની મંજૂરી આપીને નિર્ણાયક ક્ષમતા (ક્રિટિકલ માસ) હાંસલ કરવા માટે ટાયર-૨ માં વિકાસ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે અને એકવાર આ નિર્ણાયક ક્ષમતા હાંસલ થઈ જાય પછી, ટાયર-૨ યુસીબી (૧૦૦ કરોડ કરતાં વધુ થાપણો ધરાવતી) ને તેમના કદને અનુરૂપ

તેમની સુધારેલી જોખમ લેવાની ક્ષમતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને વધુ વિકાસ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

૨૧. ઉપરોક્ત બાબતોની નોંધ લેતાં, અમે નોંધી શકીએ છીએ કે માસ્ટર પરિપત્ર, ૨૦૧૫ ની કલમો ૧.૨, ૧.૩ અને ૧.૪ જેને હાલની અરજીમાં પડકારવામાં આવી છે તે આરબીઆઇ ના આર્થિક નીતિ વિષયક નિર્ણયો છે. કાયદાની સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે આર્થિક નીતિની બાબતોમાં આરબીઆઇ ના નિર્ણયમાં સામાન્ય રીતે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. અમે એ પણ નોંધી શકીએ છીએ કે આરબીઆઇ દ્વારા તેના સોગંદનામામાં આપવામાં આવેલ તર્ક સહકારી બેંકના સંગઠિત વિકાસને સુનિશ્ચિત કરે છે.

૨૨. અરજદાર તરફે વિદ્વાન વકીલની એ દલીલ કે માસ્ટર પરિપત્ર દ્વારા ટાયર-૧ બેંકને તેના નોંધણીના જિલ્લા અને તેના અડીને આવેલા જિલ્લાઓ સિવાય કામગીરી કરવાની પરવાનગી ન આપવા અંગે મૂકવામાં આવેલા પ્રતિબંધો પ્રાપ્ત કરવા માંગતા ઉદ્દેશ્યો સાથે કોઈ તાર્કિક સંબંધ ધરાવતા નથી, તેથી તે મેરિટ વિનાની જણાય છે. પ્રમાણસરતાનો સિદ્ધાંત, જેનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, તે આ કેસમાં લાગુ કરી શકાય નહીં, કેમ કે આ એવો કેસ નથી કે જ્યાં સમાન વર્ગની બે વ્યક્તિઓ સાથે ભેદભાવ કરવામાં આવ્યો હોય.

૨૩. નાણાકીય ક્ષમતા અને જોખમ લેવાની ક્ષમતાને ધ્યાનમાં રાખીને

આરબીઆઈ દ્વારા ટાયર-૧ અને ટાયર-૨ બેંકોને અલગ અલગ વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવી છે. આરબીઆઈ ના માસ્ટર પરિપત્રમાં નિર્ધારિત શરતો સાથે સહકારી બેંકોનો સંગઠિત વિકાસ જે રીતે સુનિશ્ચિત કરવામાં આવે છે, તે શુદ્ધ આર્થિક નીતિનો વિષય છે અને બંધારણીય અદાલત, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ન્યાયિક સમીક્ષાની તેની મર્યાદિત સત્તામાં, પોતાના દ્રષ્ટિકોણને બદલવા માટે અપીલ કોર્ટ તરીકે કાર્ય કરી શકતી નથી, કારણ કે અદાલતો આર્થિક નીતિઓમાં નિષ્ણાત નથી.

૨૪. બાલ્કો એમ્પ્લોઈઝ યુનિયન (રજિ.) વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [(૨૦૦૨) ૨ એસ.સી.સી. ૩૩૩] ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોના ફક્ત નં. ૪૭, ૮૩ અને ૮૮ નો સંદર્ભ લઈ શકાય છે, જે નીચે મુજબ વંચાય છે:-

“૪૭. વિનિવેશની પ્રક્રિયા એ જટિલ આર્થિક પરિબળોને સંડોવતો નીતિગત નિર્ણય છે. અદાલતો આર્થિક નિર્ણયોમાં હસ્તક્ષેપ કરવાથી સતત દૂર રહી છે કારણ કે એવું માનવામાં આવ્યું છે કે આર્થિક અનુકૂળતાઓમાં ન્યાયિક વલણનો અભાવ હોય છે અને જ્યાં સુધી આર્થિક અનુકૂળતાઓ પર આધારિત આર્થિક નિર્ણય સત્તા પરની બંધારણીય અથવા કાનૂની મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરતો હોવાનું અથવા તર્કથી એટલો વિરોધાભાસી હોવાનું સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી અદાલતો હસ્તક્ષેપ કરવાનો ઇનકાર કરશે. આર્થિક મુદ્દાઓ સંબંધિત બાબતોમાં, સરકારને નિર્ણય લેતી વખતે જ્યાં સુધી પ્રયોગ અને ભૂલ બંને શુદ્ધ

ભાવનાથી અને સત્તાની મર્યાદામાં હોય ત્યાં સુધી "પ્રયોગ અને ભૂલ" (ટ્રાયલ એન્ડ એરર) નો અધિકાર છે. અરજદાર દ્વારા એવો કોઈ કેસ બનાવવામાં આવ્યો નથી કે બાલ્કોમાં વિનિવેશ કરવાનો નિર્ણય કોઈપણ રીતે તરંગી, મનસ્વી, ગેરકાયદેસર કે માહિતીવિહીન છે. કામદારો કંપની પોતાના વ્યવસાયનું સંચાલન કેવી રીતે કરી રહી છે તેમાં રસ ધરાવતા હોવા છતાં, કારણ કે તેના નીતિગત નિર્ણયથી કામદારોના અધિકારો પર અસર પડી શકે છે, તેમ છતાં કર્મચારી માટે એ સેવા આકર્ષિત છે કે તેણે એમ્પ્લોયરના એવા નિર્ણયને સ્વીકારવો જોઈએ જે પ્રામાણિકપણે લેવામાં આવ્યો હોય અને જે કાયદાની વિરુદ્ધ ન હોય. બંધારણના માત્ર અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ નું જ નહીં પરંતુ અનુચ્છેદ ૩૧૧ નું પણ રક્ષણ ધરાવતા સરકારી નોકર પાસે પણ સેવામાં ચાલુ રહેવાનો કોઈ સંપૂર્ણ અધિકાર નથી. ઉદાહરણ તરીકે, શિસ્તભંગના પગલાંના કેસો ઉપરાંત, જો જગ્યાઓ નાબૂદ કરવામાં આવે તો સરકારી નોકરોની સેવાઓ સમાપ્ત કરી શકાય છે. જો આવા કર્મચારી બંધારણના ભાગ ૩ અથવા અનુચ્છેદ ૩૧૧ પર આધારિત ફરિયાદ કરી શકતા નથી, તો પછી અરજદારોની જેમ એવી કંપનીમાં કામ કરતા બિન-સરકારી કર્મચારીઓ કે જે ન્યાયિક નિર્ણયના કારણે બંધારણના ભાગ ૩ ના હેતુ માટે રાજ્ય ગણી શકાય, તેઓ સરકારી નોકર કરતાં શ્રેષ્ઠ અથવા વધુ સારા અધિકારનો દાવો કરી શકે અને તેની સ્થિતિના ફેરફારને પડકારી શકે તે તાર્કિક રીતે ટકી શકે નહીં. આર્થિક બાબતોમાં નીતિગત નિર્ણય લેવામાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોની કોઈ

ભૂમિકા નથી. જ્યારે એક જવાબદાર એમ્પ્લોયર પાસેથી કોઈપણ નીતિગત નિર્ણય લેતા પહેલા શ્રમિકોના કલ્યાણ સહિતના તમામ પાસાઓને ધ્યાનમાં લેવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે, ત્યારે તે પોતે કર્મચારીઓને નિર્ણય લેતા પહેલા સુનાવણી અથવા પરામર્શના અધિકારની માંગણી કરવા માટે હકદાર બનાવશે નહીં.

૯૩. જ્યાં સુધી નીતિ કોઈપણ વૈધાનિક જોગવાઈ અથવા બંધારણની વિરુદ્ધ હોવાનું દર્શાવી શકાય નહીં ત્યાં સુધી આર્થિક નીતિઓનું શાણપણ અને સલાહભર્યું હોવું સામાન્ય રીતે ન્યાયિક સમીક્ષાને પાત્ર નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જુદી જુદી આર્થિક નીતિઓના સંબંધિત ગુણદોષ પર વિચાર કરવો અને વધુ શાણપણવાળી અથવા વધુ સારી નીતિ વિકસાવી શકાય કે કેમ તે વિચારવાનું કામ અદાલતોનું નથી. નીતિની શુદ્ધતા ચકાસવા માટે યોગ્ય મંચ સંસદ છે અને અદાલતો નથી. અહીં નીતિની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી અને ૧-૩-૨૦૦૧ ના રોજ લોકસભામાં દરખાસ્ત પરાજિત થઈ હતી.

૯૮. આર્થિક બાબતો પરના નીતિગત નિર્ણયના કિસ્સામાં, અદાલતોએ કોઈપણ પૂછપરછ અથવા તપાસ કરવામાં ખૂબ જ સાવચેત રહેવું જોઈએ અને નિષ્ણાતોના ચુકાદાને પડકારવામાં અત્યંત અનિચ્છુક હોવું જોઈએ કે જેઓ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા હોય જ્યાં સુધી અદાલતને ખાતરી ન થાય કે નિર્ણયમાં જ ગેરકાયદેસરતા છે.”

૨૫. ઉપરોક્ત બાબતોની નોંધ લેતાં, અમને પડકારમાં કોઈ વજુદ જણાતું નથી. આરબીઆઈ દ્વારા જારી કરાયેલ માસ્ટર પરિપત્રની કલમો અને સહકારી રજિસ્ટ્રારને સહકારી બેંકોને તેમના કાર્યક્ષેત્રના વિસ્તરણ માટે પરવાનગી આપતાં પહેલાં આરબીઆઈ ની એનઓસી માંગવાનો નિર્દેશ આપતા આરબીઆઈ ના તારીખ ૦૭.૦૮.૨૦૧૫ ના પત્રવ્યવહારને પડકારતી રિટ અરજી ટકી શકે તેમ નથી કારણ કે તેઓ કાયદાની કોઈપણ ક્ષતિથી પીડાતા હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૨૬. રિટ અરજી તે મુજબ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ નથી.

(સુનિતા અગ્રવાલ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ)

(પ્રણવ ત્રિવેદી, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====